

Posudek vedoucí diplomové práce

Hana Buchtelová: Osvojování českého znakového jazyka – tvary ruky

FF UK v Praze, Ústav jazyků a komunikace neslyšících, studijní program Čeština v komunikaci neslyšících

Ačkoli ve světě je užívání znakových jazyků (s) dětmi již delší dobu předmětem zájmu mnoha (psycho)lingvistů, u nás se jedná o téma dosud málo probádané. Hana Buchtelová navazuje na několik málo existujících českých studií, významně tuto odbornou oblast obohacuje, přináší do českého odborného diskursu nové poznatky a předkládá podněty pro další oblasti a postupy bádání. Její práce je tedy vysoce aktuální, atraktivní, přínosná a v pravém slova smyslu průkopnická.

Celková koncepce práce aj.

Práce je relativně rozsáhlá. Sto stran textu – členěných na *Úvod*, tři kapitoly představující teoretická východiska práce, jednu kapitolu prezentující diplomantčinu výzkumnou sondu, *Závěr*, *Seznam zkratk*, *Seznam obrázků a Seznam zdrojů* – je účelně doplněno pětistrannou přílohou s přehlednou barevnou tabulkou, která souhrnně zachycuje všechny výskyty manuálních částí znaků českého znakového jazyka (se zaměřením na tvary rukou) produkovaných respondentkou v diplomantčině výzkumné sondě. V práci nechybí žádné povinné části, jako jsou český a anglický abstrakt, česká a anglická klíčová slova, obsah atd.

Struktura práce je logická a přehledná. Práce neobsahuje nadbytečné (pod)kapitoly, které s tématem nesouvisí nebo souvisí jen okrajově, a naopak nechybí žádné podstatné informace. Jednotlivé části práce jsou promyšleně provázány. Za rozumné považuji pojmut *kap. 1 Osvojování jazyka* celkem stručně. Tato problematika je v naší literatuře dobře a do hloubky popsána. To však neplatí o stěžejním tématu práce, tj. *osvojování znakového jazyka* a v něm pak specificky fonologických jednotek, jako jsou místo artikulace, pohyb rukou a tvar rukou, jemuž se autorka – v této šíři a zároveň míře detailu – věnuje u nás jako první (v *kap. 2 Osvojování znakového jazyka*, *3 Osvojování tvarů ruky ve znakových jazycích* a *4 Vlastní výzkumná sonda*).

Text je kompaktní, koherentní a odpovídá nárokům odborného stylu. „Teoretická část práce“ (kap. 1, 2 a 3) je provázána s „výzkumnou částí“ (kap. 4). V práci jsou formulovány jasné závěry vztahující se ke koncepci práce a k výzkumné otázce. Argumentačně je text dobře vystavěný, vyvážený a střídavý. Diplomantka postupovala akademicky ukázněně. Prokázala, že dokáže téma náležitě uchopit, vymezit, strukturovat a logicky rozvíjet.

Diplomantka pracovala zcela samostatně. V práci umně využila poznatky a kompetence získané v rámci studia bakalářského i navazujícího magisterského oboru Čeština v komunikaci neslyšících. V průběhu psaní práce musela překonávat řadu koncepčních, terminologických, technických aj. překážek. Ke všem přistoupila odvážně, kreativně a zároveň s náležitou odbornou pokorou.

Výzkumná sonda, metodologie a zpracování dat

Zásadní součástí práce je výzkumná sonda, v níž diplomantka sledovala tvary ruky užívané ve znacích v komunikaci v českém znakovém jazyce slyšící dívkou vyrůstající v rodině s neslyšícím otcem a slyšící matkou, ve které je společným komunikačním prostředkem český znakový jazyk. Diplomantka analyzovala videozáznamy pořizované rodiči při komunikaci otce s dívkou po dobu jednoho a půl roku, konkr. od dívčiných 17 do 35 měsíců (od 7/2020 do 2/2022).

Dle původního zadání bylo cílem práce „*popsat repertoár tvarů ruky užívaných v českém znakovém jazyce vybranými batolaty (ve věku max. 36 měsíců), vývoj jejich používání a příp. jejich komparace s tvary ruky užívanými dospělými mluvčími českého znakového jazyka.*“ Diplomantka nakonec zvolila cestu případové studie, ve které po relativně dlouhou dobu sledovala jednu respondentku. Použitá metodologie – navržená autorkou práce – je původní a adekvátní. Diplomantka ji v práci popsala, vysvětlila a zdůvodnila.

Získaná data jsou v práci prezentována, analyzována, syntetizována a interpretována dostatečně, systematicky, přehledně, uceleně a přiměřeně podrobně. Závěry, které v práci autorka formuluje, jsou převážně originální, v českém prostředí dosud nepublikované. Za ne zcela vhodný ale považuji popis u tabulky 2 na s. 58 „*Počtení zastoupení tvarů ruky v jednotlivých měsících*“. Z této tabulky by mohlo vyplývat, že respondentka ve sledovaném období používala celkem 103 tvarů ruky, ve skutečnosti však používala tvarů ruky 32, a to celkem ve 103 výskytech (jak se lze dočíst v jiných částech práce).

Autorka si je vědoma výhod, rizik a omezení plynoucích z použité metodologie i způsobu interpretace výsledků. Zároveň navrhuje další možné kroky navazující na předloženou pilotní studii. Podle mě by bylo v navazujícím výzkumu vhodné kromě rozšíření pozornosti o další fenomény (např. místo artikulace, pohyb, orální a mluvní komponenty aj.) zvážit i další metodologické možnosti, tj. vycházet z většího vzorku respondentů, v rozboru cíleně pracovat i s projevem rodičů, kteří jsou pro sledované dítě jazykovým a komunikačním vzorem, více dat vytěžit z polostrukturovaných rozhovorů s rodiči sledovaných dětí, využít sledování jazykového vývoje dětí formou elektronického dotazování rodičů (Matějka, 2022) aj.

S respektem ke specifickým práce s vizuálně motorickým jazykovým materiálem a s ohledem na subtilnost komunity českých Neslyšících musela diplomantka zvolit celkem radikální způsob anonymizace dat. V práci proto nejsou uvedeny bližší sociální, jazykové a komunikační charakteristiky sledované dívky a její rodiny, fotografie přímo vycházející z analyzovaného videomateriálu, videopřílohy apod. To je vzhledem k citlivosti dat zcela na místě. V práci však postrádám bližší informace o počtu videonahrávek, jejich délce, datech pořízení, detailnější popis způsobu jejich pořízení, metodologii jejich zpracování – odlišení znaků (a tvarů ruky v nich užitých) od vizuálně motorického nejazykového chování dítěte, postup při nejasném zachycení projevu dítěte či jeho nesrozumitelnosti/nejednoznačnosti, analyzování jazykového projevu otce zachyceného na videonahrávkách atd. Chybí také informace o informovaném souhlasu rodičů se zapojením do výzkumu.

Vysoce oceňuji technické zpracování analyzovaného jazykového materiálu pomocí programu ELAN. Systém šesti vrstev, který diplomantka navrhla, považuji za velmi zdařilý, funkční a užitečný. Domnívám se, že by bylo vhodné užívat jej i pro analýzu dalšího obdobného jazykového materiálu. Za žádoucí považuji postupné budování korpusu jazykových průjevů mluvčích českého znakového jazyka, nejlépe s jednotnou (obdobnou) metodikou technického zpracování. Předložená práce by se mohla stát dobrým základem subkorpusu takových projevů zaměřeného na projevy dětí. K tomu by však byl mj. nutný náležitý informovaný souhlas rodičů sledované dívky.

Práce s odbornou literaturou

Diplomantka vychází z relevantních a důvěryhodných – zejména zahraničních – zdrojů. *Seznam použitých zdrojů* zahrnuje přiměřené množství položek (tištěných i elektronických). Informace v nich obsažené dokáže diplomantka kriticky zhodnotit a ústrojně zapojit do textu.

V práci je zřetelná tendence odlišovat autorský text, parafráze a citace. Citované pasáže jsou zřetelně vyznačeny. Autorka se snaží o jednotné provedení citací, odkazů a seznamu zdrojů z hlediska citační normy, typografické úpravy a řazení. U některých citací ale bohužel není uvedena strana. Celkově

by textu prospělo ještě důslednější a hojnější odkazování na použité zdroje. V *Seznamu zdrojů* navíc chybí několik položek, na něž je odkazováno v textu, a naopak. Některé tituly z textu jsou v *Seznamu zdrojů* uvedeny formálně jinak (doporučovala bych zkontrolovat zejm. položky zahrnující autory Sümmer, Siedlecki, Stokoe a Hronová).

Formální úroveň práce

Práce je formálně pečlivě zpracovaná. Text je zřetelně a soudržně vertikálně i horizontálně strukturován. Jazyková stránka prokazuje zvládnutí základních konvencí odborného psaní. V textu se ojediněle vyskytují pravopisné, stylistické a interpunkční nedostatky.

Text je doplněn 28 obrázky/fotografiemi a 50 tabulkami. Práce ale obsahuje pouze *Seznam obrázků*. *Seznam tabulek* bohužel chybí. Vzhledem k charakteru práce (analyzuje a popisuje komunikaci ve vizuálně motorickém jazyce) by bylo žádoucí zapojit do textu ještě mnohem více fotografií (např. jako v kap. 4.2.3 *Rozbor tvarů ruky* a 4.3 *Dětské varianty tvarů ruky*) nebo alespoň vnitrotextových odkazů na obrázky/fotografie v práci obsažené (např. na tabulku na s. 57–58; Okrouhlíková, 2012). Tento čtenářsky vstřícný krok by jistě přispěl k větší srozumitelnosti a přístupnosti textu i pro odborníky, kteří se nespécializují na fonetiku a fonologii znakových jazyků.

Otázky k obhajobě a náměty do diskuze

1. Mohla by prosím autorka u obhajoby v bodech shrnout, v čem podle ní tkví hlavní přínosy její práce?
2. Mohla by diplomantka (zřejmě na základě tabulek 3, 4 a 5) popsat tendence, v jakém pořadí sledovaná dívka do své produkce českého znakového jazyka zařazovala jednotlivé tvary ruky (obdobně jako se pro češtinu uvádí, že mezi prvními bývají (správně) produkovány samohláska *a* a souhláska *m* a mezi posledními souhlásky *l*, *r* a *ř*)?
3. V práci bych uvítala poněkud větší důraz na syntézu výstupů diplomantčiny výzkumné sondy s poznatky popsány v odborné literatuře. Mohla by prosím diplomantka u obhajoby usouvztažnit výsledky svého bádání se závěry publikovanými Hronovou (s. 20), s tvary ruky vyskytujícími se v manuálním žvatlání v ASL (s. 23), příp. s dalšími v práci zmíněnými studiiemi?
4. Na s. 90 diplomantka uvádí: „*Kromě charakteristiky zachycených tvarů ruky českého znakového jazyka bylo popsáno sedm dětských variant tvarů ruky, které dítě ve své jazykové produkci užívalo. Jednalo se o tvary lax5, bB, laxDO, bA, lax5III, bB^ a bA^.* Tvary ruky byly do této kategorie dětských variant zařazeny, neboť sloužily jako substitute za jiné tvary ruky, ale zároveň se nejednalo o žádné z popsáných tvarů ruky v českém znakovém jazyce.“ Domnívá se, že by bylo vhodné o tyto tvary ruky rozšířit tabulku tvarů ruky užívaných v českém znakovém jazyce (Macurová, 1996, modifikováno Okrouhlíkovou, 2012)?

Závěr: Diplomová práce Hany Buchtelové splňuje požadavky kladené na diplomové práce a doporučuji ji k obhajobě. Práce splnila cíl popsat repertoár tvarů ruky užívaných v českém znakovém jazyce sledovanou dívkou v období od 17 do 35 měsíců věku a porovnat je s tvary ruky užívanými dospělými mluvčími českého znakového jazyka a vytvořila fundovaný základ pro další návazné studie. Doporučuji práci či její části publikovat.

Známka: VÝBORNĚ

V Praze 8. 6. 2023

Andrea Hudáková